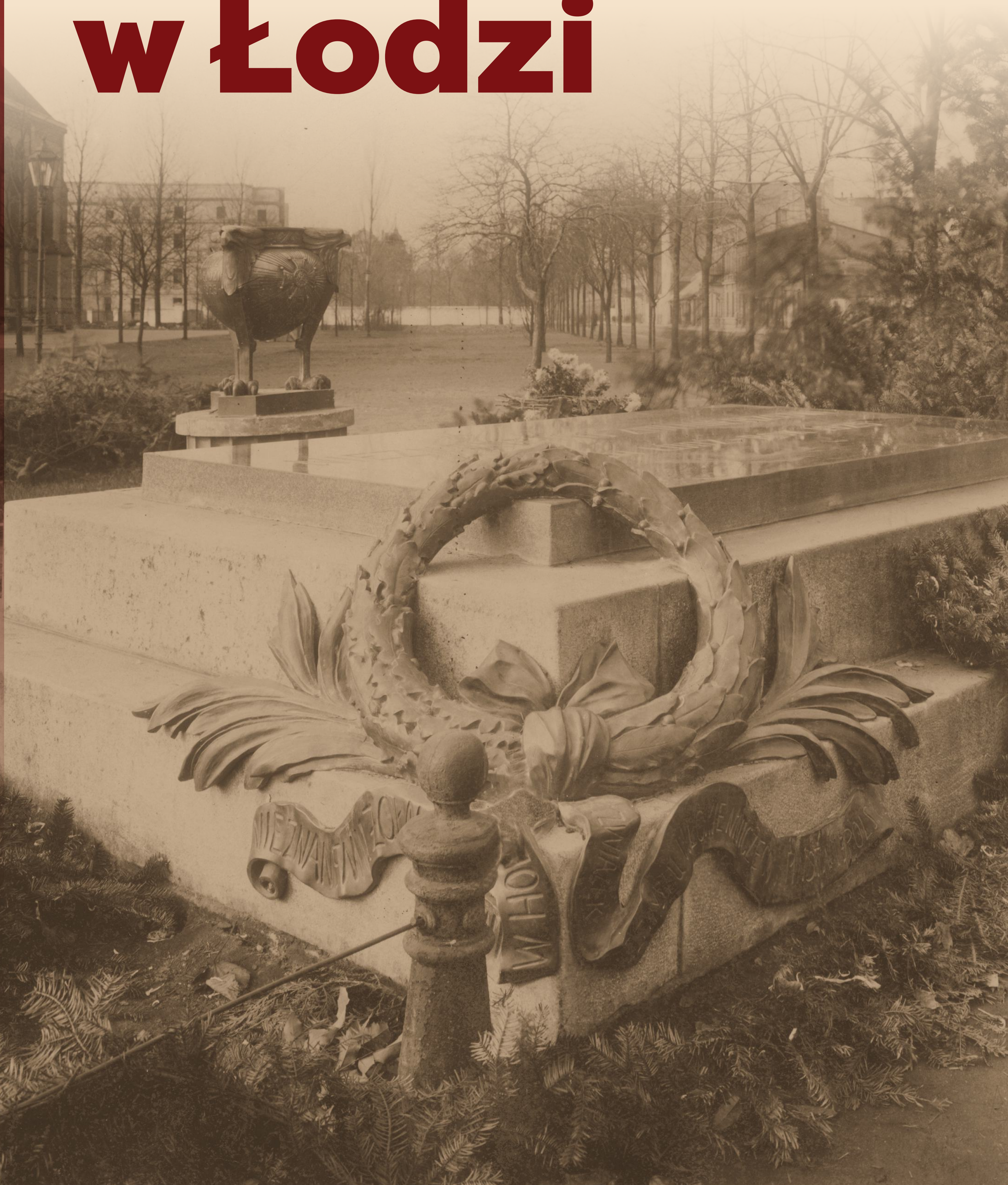

Grób Nieznanego Żołnierza w Łodzi

↑ Pomnik Nieznanego Żołnierza w Łodzi,
lata międzywojenne.

📷 Narodowe Archiwum Cyfrowe

Autorzy wystawy:
Leszek Próchniak, Grzegorz Nawrot

Recenzja:
Bartosz Bijak

Projekt graficzny i skład:
Łukasz Michalak

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ

Oddział w Łodzi

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ

Oddział w Łodzi

↑ Łuk Triumfalny w Paryżu.

🖼️ Jiuguang Wang, domena publiczna

↑ Grób Nieznanego Żołnierza
na Cmentarzu Narodowym w Arlington.

🖼️ John Collier, FSA/OWI,
domena publiczna

↑ W Serbii Grób Nieznanego Żołnierza
umieszczono na szczycie góry Avala
koło Belgradu.

🖼️ domena publiczna

↑ W Rzymie Grób Nieznanego Żołnierza
został wkomponowany w pomnik
Wiktora Emanuela II
(tuż pod postacią Romy), który zyskał
dzięki temu miano Ołtarza Ojczyzny.

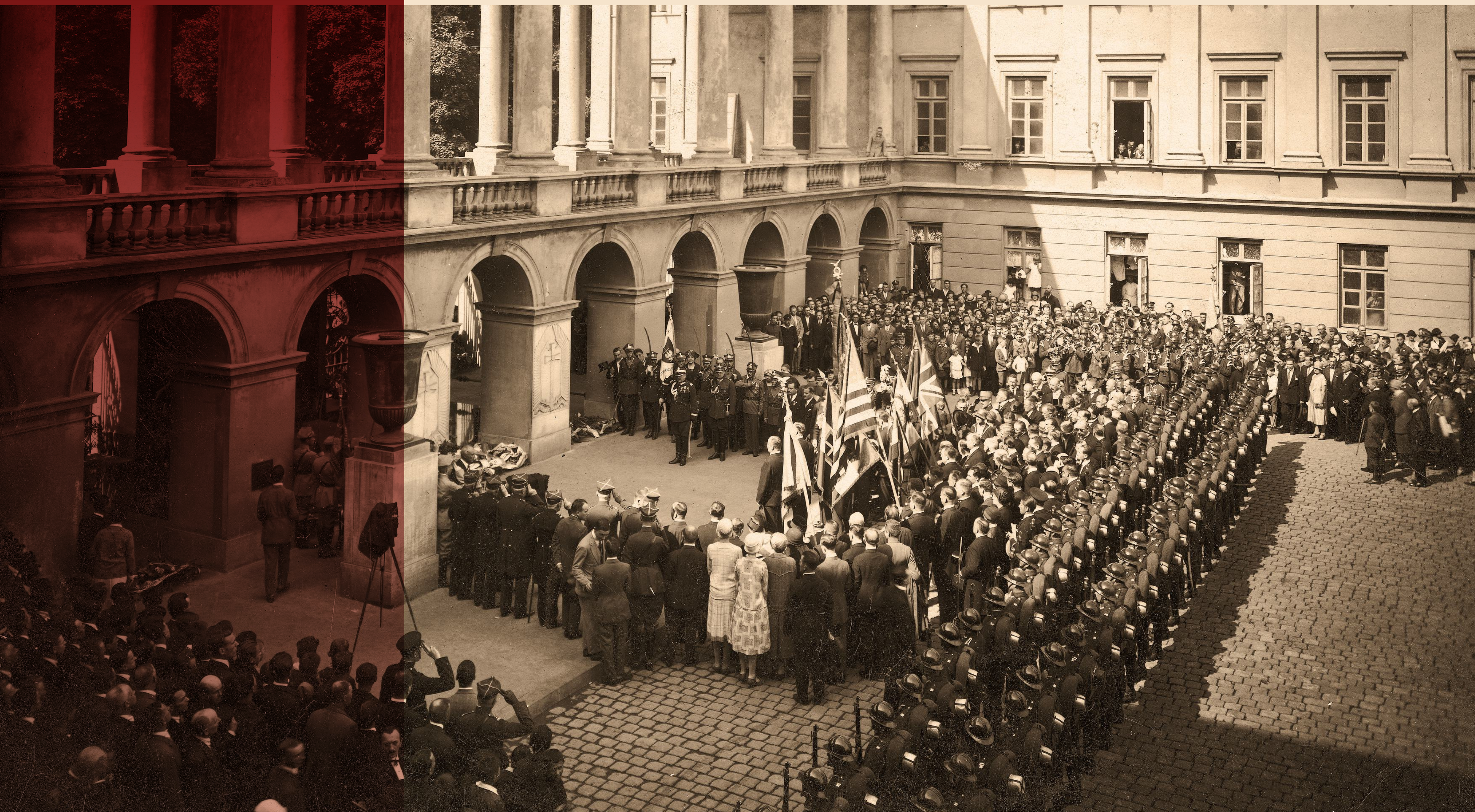
🖼️ Alvesgaspar, domena publiczna

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ

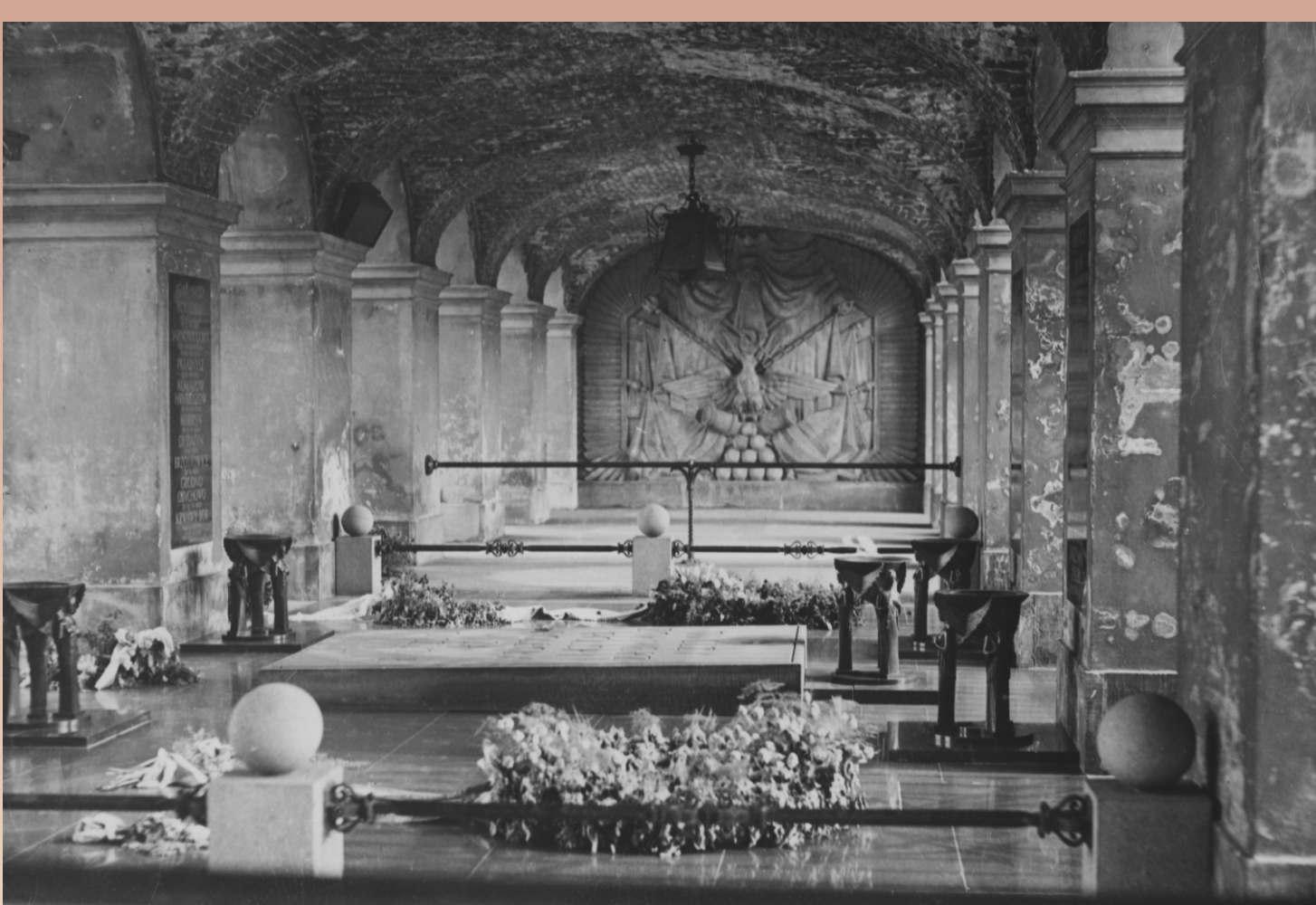
Oddział w Łodzi

↓ Uroczystości przy Grobie Nieznanego
Żołnierza w Warszawie, 1926 r.
📷 NAC

W Polsce idea budowy Grobu Nieznanego Żołnierza padła na wyjątkowo podatny grunt. Odzyskanie państwowości po 123 latach zaborów okupione zostało setkami tysięcy ofiar. W Łodzi dla nich powstał pomnik poświęcony zarówno nieznanym żołnierzom poległym podczas I wojny światowej, jak i tym wszystkim, którzy od czasów Insurekcji Kościuszkowskiej w 1794 r. zginęli bezimiennie w zbrojnych zmaganiach o niepodległość oraz w walce o granice II Rzeczypospolitej w latach 1918-1920.

Uroczyste odsłonięcie monumentu wkomponowanego w środkowe arkady kolumnady Pałacu Saskiego w Warszawie nastąpiło 2 listopada 1925 r. Spoczęły w nim szczątki niezidentyfikowanego żołnierza pochowanego wcześniej na cmentarzu Obrońców Lwowa. Grób Nieznanego Żołnierza stał się przez następne dziesięciolecia istotnym elementem pielęgnowania tradycji niepodległościowych, miejscem obchodów najważniejszych narodowych świąt oraz obowiązkowym punktem wizyt zagranicznych delegacji przybywających do naszego kraju na zaproszenie polskich władz.

↑ Płyta pamiątkowa
na Grobie Nieznanego Żołnierza w Warszawie.
📷 NAC

↑ Grób Nieznanego Żołnierza uniknął całkowitego zniszczenia w czasie metodycznego wyburzania stolicy przez Niemców po upadku Powstania Warszawskiego.
📷 Jan Bułhak
[w:] Stanisław Jankowski, Adolf Ciborowski, *Warszawa 1945 i dziś*, Wydawnictwo Interpress, Warszawa 1971.

↑ Pomnik został odbudowany i ponownie odsłonięty w 1946 r. jako trójarkadowy fragment ocalałej kolumnady Pałacu Saskiego.
📷 Adrian Grycuk, domena publiczna

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ

Oddział w Łodzi

Kult bohaterów walczących o wolność ojczyzny stanowił jeden z fundamentów tożsamości narodowej Polaków po latach niewoli. Wzmocniła go konieczność obrony świeżo odzyskanej niepodległości przed agresją bolszewickiej Rosji. W Łodzi już w 1919 r. uroczystie odsłonięto w kościele św. Stanisława Kostki tablicę poświęconą ofiarom walk toczonych w mieście w listopadzie 1918 r., a ich miejsce – Nowy Rynek – przemianowano na pl. Wolności. Legendarni generałowie czasów zaborów (Jan Henryk Dąbrowski, Tadeusz Kościuszko) i żyjący dowódcy formacji wojskowych biorących udział w walkach lat 1914-1920 (Józef Haller, Józef Piłsudski) zostawali patronami ulic i placów. Nie zapomniano również o ofiarach rewolucji 1905-1907, podczas której na postulaty społeczne nakładały się dążenia do zrzucenia rosyjskiego jarzma. W miejscu pochówku straconych przez władze carskie, w pobliżu ul. Konstantynowskiej (obecnie park im. Józefa Piłsudskiego na Zdrowiu), usypano pamiątkowy kopiec, a 1 maja 1923 r. odsłonięto zwieńczoną krzyżem Kolumnę Rewolucjonistów.

Obchody świąt państwowych i narodowych gromadziły ogromne rzesze mieszkańców miasta. W pierwszych latach niepodległości głównymi miejscami uroczystości były pl. Hallera, pl. Dąbrowskiego oraz kościół św. Stanisława Kostki, z chwilą utworzenia w grudniu 1920 r. diecezji łódzkiej podniesiony do rangi katedry. Przebiegająca przy nim ul. Piotrkowska stała się areną towarzyszących obchodom defilad wojskowych.

↘ Kościół katedralny św. Stanisława Kostki, lata 30.

📷 Archiwum IPN w Łodzi

↑ Kolumna Rewolucjonistów.
📷 NAC

↑ Pl. Wolności, lata 30.
📷 Włodzimierz Pfeiffer,
Archiwum Państwowe w Łodzi

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ

Oddział w Łodzi

*Tym bezimiennym bohaterom [...] my w lwiej części
zawdzięczamy wolność i niepodległość; my żywi, my,
którzy z dumą mówimy o minionych dniach walki, dniach
chwały, my, którzy patrzymy na Polskę, na jej żywot, na
jej rozwój. My, szczęśliwi synowie niewolników, sami już
wolni. Dlatego hołd zmarłym, a nieznanym bohaterom
oddajemy.*

Fragment przemówienia Bolesława Fichny
podczas odsłonięcia pomnika Nieznanego Żołnierza, „Rozwój”, 23 III 1925.

↑ Pomnik Nieznanego Żołnierza
w dniu odsłonięcia, 22 marca 1925 r.
📷 NAC

Plac katedralny wydawał się naturalną lokalizacją pierwszego w Polsce symbolicznego pomnika poległych bezimiennie żołnierzy. Usytuowano go u zbiegu ul. Piotrkowskiej i Placowej (obecnie ks. Ignacego Skorupki), skośnie w stosunku do boku katedry. Monument zaprojektował artysta rzeźbiarz Stanisław Kazimierz Ostrowski, pracujący już wówczas nad budową Grobu Nieznanego Żołnierza w Warszawie. Łódzkiemu pomnikowi nadał on formę nagrobka. Na dwóch schodkowo ułożonych blokach jasnego kamienia umieszczono tablicę granitową z inskrypcją „Nieznanemu Żołnierzowi miasto Łódź – rok 1925”.

Uroczyste odsłonięcie monumentu nastąpiło 22 marca. Jeszcze w tym samym roku obok pomnika ustawiono postument, na którego czole widniała replika Krzyża Virtuti Militari, a uwieńczenie stanowił znicz z wiecznym ogniem. 2 listopada 1925 r., w czasie łódzkich uroczystości towarzyszących odsłonięciu Grobu Nieznanego Żołnierza w Warszawie, pomnik wzbogacono o laurowo-dębowy wieniec z brązu.

↑ Defilada wojskowa na ul. Piotrkowskiej,
22 marca 1925 r.
W pierwszym rzędzie stoją
m.in. inicjator budowy pomnika –
przewodniczący Rady Miejskiej
Bolesław Fichna, minister spraw wojskowych
gen. Władysław Sikorski oraz biskup łódzki
Wincenty Tymieniecki.
📷 NAC

→ Biskup łódzki Wincenty Tymieniecki,
minister spraw wojskowych
gen. Władysław Sikorski
oraz przedstawiciele władz
miejskich, wojewódzkich i wojskowych
na stopniach katedry,
22 marca 1925 r.
📷 NAC

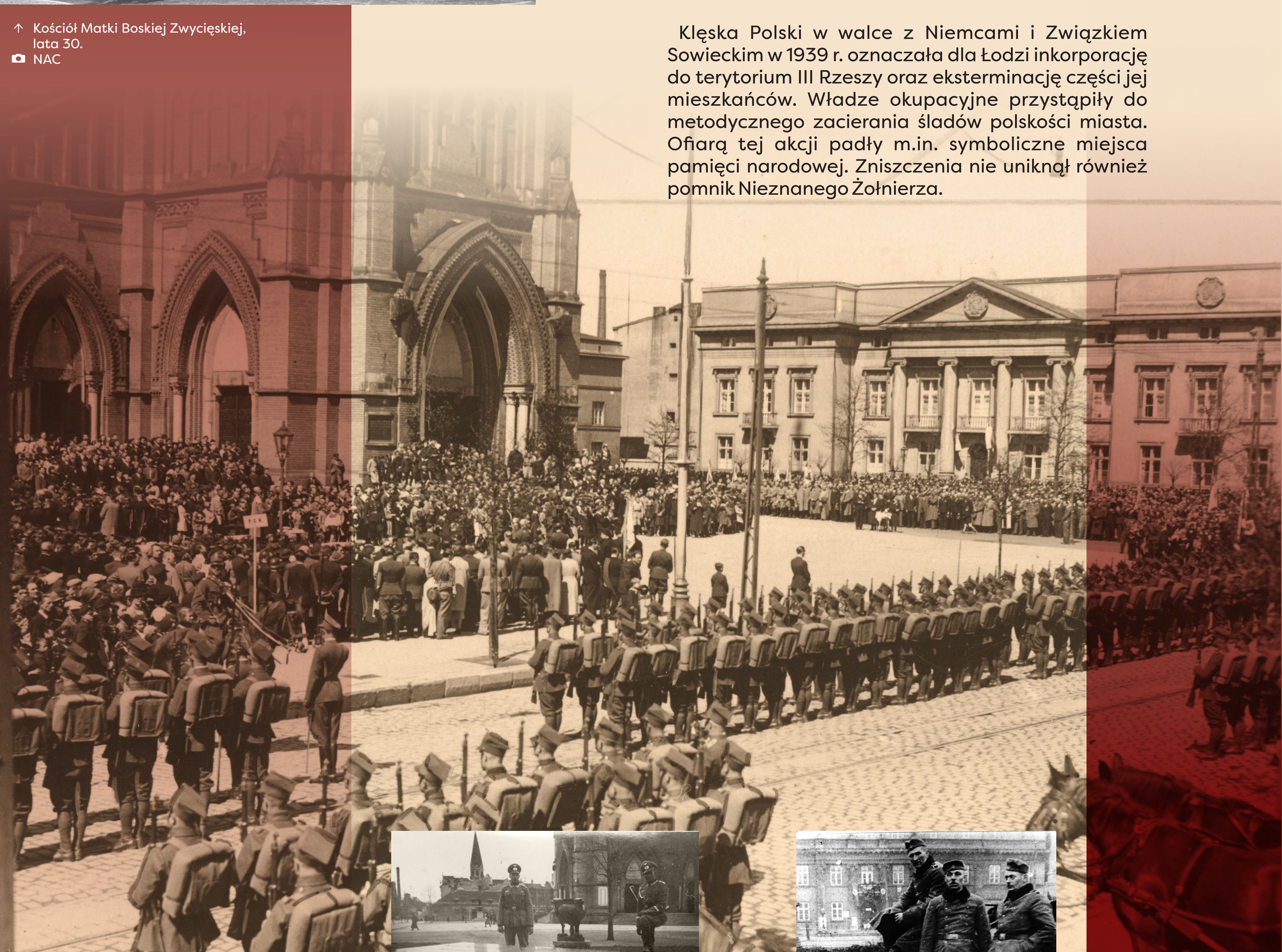

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ

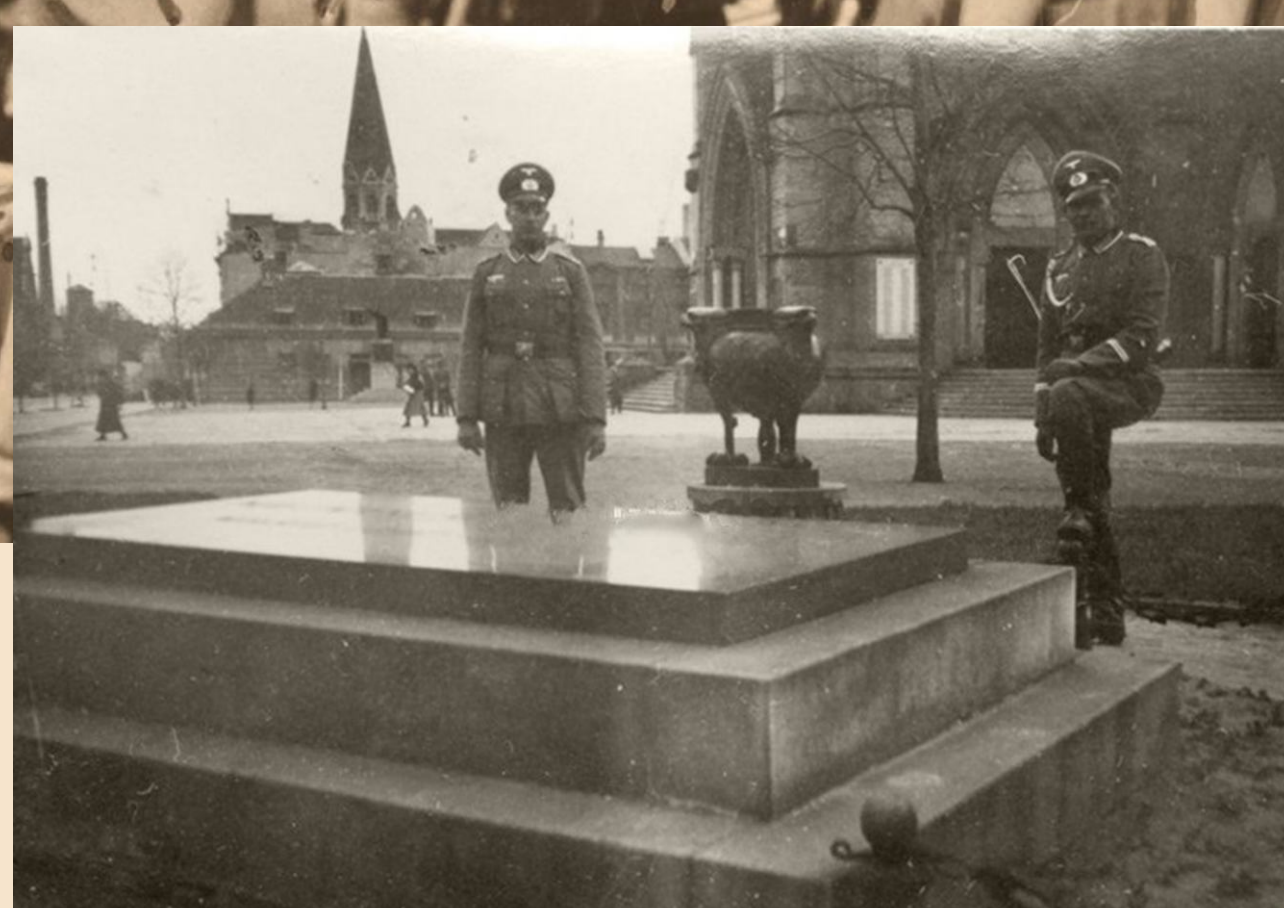
Oddział w Łodzi

↑ Kościół Matki Boskiej Zwycięskiej,
lata 30.
📷 NAC

↑ Obchody rocznicy uchwalenia
Konstytucji 3 maja przed łódzką katedrą.
📷 NAC

↑ Pomnik Nieznanego Żołnierza
na początku okupacji niemieckiej w Łodzi.
📷 Archiwum Polska Press

↑ Żołnierze niemieccy na gruzach
zburzonego w listopadzie 1939 r.
pomnika Tadeusza Kościuszki.
📷 AIPN w Łodzi

Od chwili odsłonięcia pomnik Nieznanego Żołnierza stał się jednym z najważniejszych miejsc uroczystości patriotycznych i państwowych w Łodzi. Traktowano go jako symboliczny ołtarz ofiarny obrońców ojczyzny i miejsce należnych im hołdów. Składano przy nim kwiaty i zaciągano warty honorowe w rocznice uchwalenia Konstytucji 3 maja, „cudu nad Wisłą” (15 sierpnia, Święto Żołnierza), odzyskania niepodległości (11 listopada). Obchodom towarzyszyły nabożeństwa w katedrze, defilady wojska, służb mundurowych, organizacji kombatanckich, paramilitarnych oraz harcerzy. Religijno-patriotyczny charakter miały też celebrowane w tym miejscu uroczystości Wszystkich Świętych i Zaduszek (1-2 listopada).

Z czasem ustalił się zwyczajowy porządek oficjalnych obchodów najważniejszych świąt państwowych i narodowych. Rozpoczynało je nabożeństwo celebrowane przez biskupa w katedrze, po nim następowały uroczystości przy pomniku Nieznanego Żołnierza oraz defilada wojskowa i pochód ul. Piotrkowską w kierunku pl. Wolności, który po odsłonięciu w 1930 r. monumentu Tadeusza Kościuszki stał się centralnym miejscem obchodów. W przypadku Święta Żołnierza ważny ich punkt stanowił kościół Matki Boskiej Zwycięskiej, wybudowany jako wotum wdzięczności łódzian za pokonanie armii bolszewickiej w Bitwie Warszawskiej 1920 r.

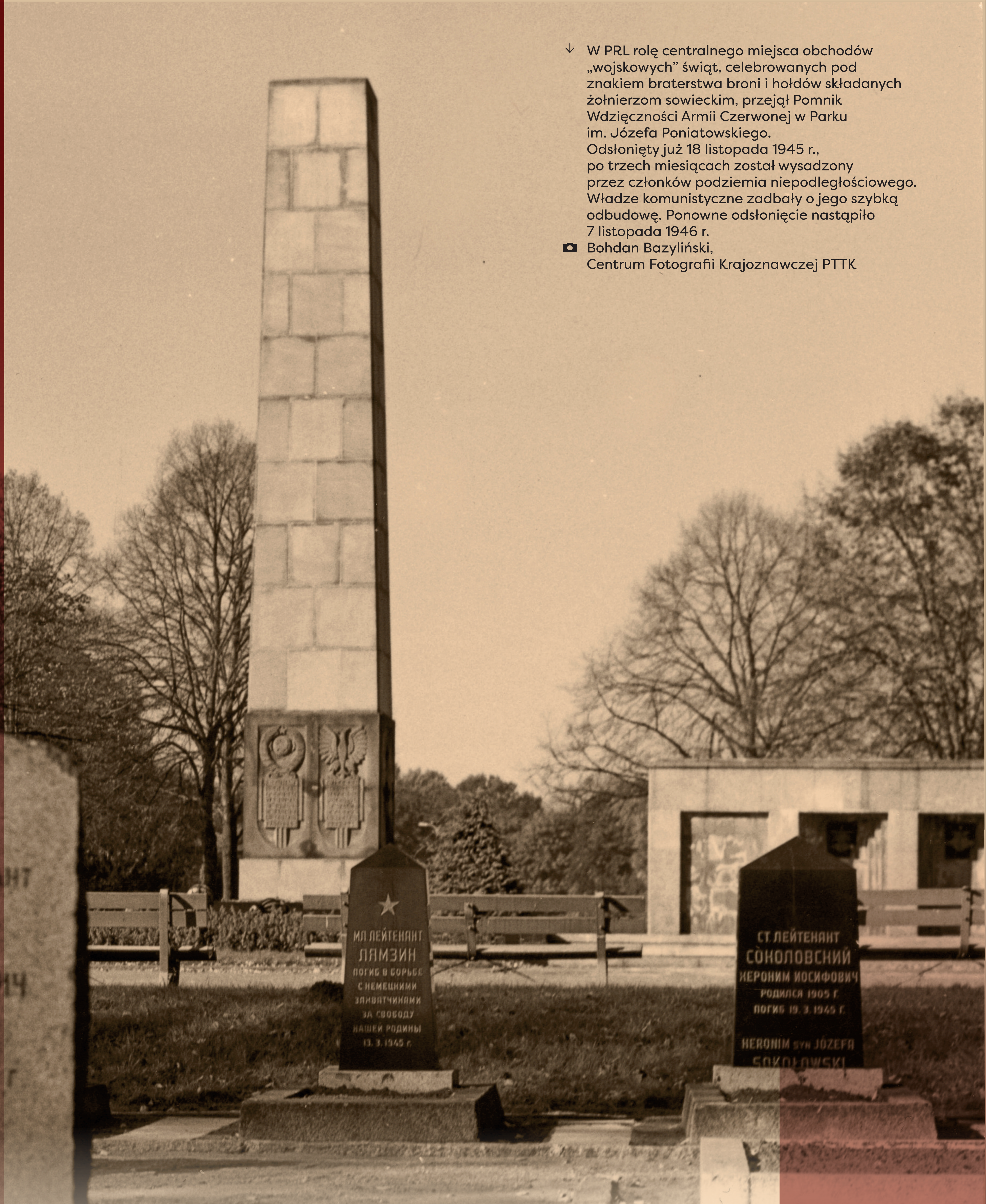
Kłęska Polski w walce z Niemcami i Związkiem Sowieckim w 1939 r. oznaczała dla Łodzi inkorporację do terytorium III Rzeszy oraz eksterminację części jej mieszkańców. Władze okupacyjne przystąpiły do metodycznego zacierania śladów polskości miasta. Ofiarą tej akcji padły m.in. symboliczne miejsca pamięci narodowej. Zniszczenia nie uniknął również pomnik Nieznanego Żołnierza.

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ

Oddział w Łodzi

- ↓ W PRL rolę centralnego miejsca obchodów „wojskowych” świąt, celebrowanych pod znakiem braterstwa broni i hołdów składanych żołnierzom sowieckim, przejął Pomnik Wdzięczności Armii Czerwonej w Parku im. Józefa Poniatowskiego. Odsłonięty już 18 listopada 1945 r., po trzech miesiącach został wysadzony przez członków podziemia niepodległościowego. Władze komunistyczne zadbały o jego szybką odbudowę. Ponowne odsłonięcie nastąpiło 7 listopada 1946 r.
- 📷 Bohdan Bazyliński,
Centrum Fotografii Krajoznawczej PTTK

Po zakończeniu II wojny światowej celebracje świąt państwowych i narodowych diametralnie zmieniły swój charakter i symbolikę. Z kalendarza zniknęły Święto Niepodległości, Konstytucji 3 maja i Święto Żołnierza. Nowa narracja historyczna, narzucona przez podległy Moskwie komunistyczny reżim, wprowadzała w ich miejsce Święto Pracy (1 maja), Narodowe Święto Odrodzenia Polski (22 lipca, data ogłoszenia Manifestu PKWN). Fetowano również rocznice rewolucji październikowej (7 listopada). Cześć poległym w walce oddawano w Narodowym Dniu Zwycięstwa i Wolności (9 maja) i Dniu Wojska Polskiego (12 października, w rocznicę bitwy pod Lenino). Ulice i place kojarzone z bohaterami walk o niepodległość z okresu I wojny światowej i walk z bolszewikami w latach 1919-1920 utraciły swoje nazwy.

W tym kontekście znamienne były powojenne losy pomnika Nieznanego Żołnierza w Łodzi. Wprawdzie został odbudowany, ale nie doczekał się oficjalnego uroczystego odsłonięcia. Zmianom uległy niektóre jego elementy oraz ułożenie. Monument usytuowano równolegle do boku katedry. Znicz z wiecznym ogniem stanął u wezgowia pomnika, a brązowy wieniec przeniesiono na jego lewe, przednie naroże. W miejsce pierwotnej inskrypcji umieszczono napis „Grób Nieznanego Żołnierza”. Ta myląca nazwa – monument nie kryje prochów zmarłych – przetrwała do dnia dzisiejszego i utrwaliła się w świadomości społecznej.

→ Grób Nieznanego Żołnierza, 1963 r.
📷 APŁ

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ

Oddział w Łodzi

Odzyskanie przez społeczeństwo podmiotowości po powstaniu w 1980 r. Niezależnych Samorządnych Związków Zawodowych „Solidarność” stworzyło warunki do legalnych obchodów przedwojennych świąt narodowych. Do tradycyjnych miejsc ich celebracji dołączyły kościoły Najświętszego Serca Jezusa (oo. jezuici) oraz Podwyższenia Świętego Krzyża. Na ścianie drugiego z nich odsłonięto tablicę poświęconą pamięci stoczniovców Wybrzeża, którzy zginęli w czasie manifestacji w 1970 r.

Powiew wolności został brutalnie stłumiony po wprowadzeniu 13 grudnia 1981 r. stanu wojennego. Uroczystości i manifestacje patriotyczne organizowane przez podziemną „Solidarność” rozpędzano częstokroć przy użyciu siły.

- ↑ Uroczysta msza z okazji 190. rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 maja, zorganizowana w 1981 r. przez „Solidarność” na pl. Wolności. Po nabożeństwie jego uczestnicy przeszli ul. Piotrkowską do Grobu Nieznanego Żołnierza, gdzie złożono wieńce i kwiaty.
📷 Związkowy Ośrodek Dokumentacji NSZZ „Solidarność” Regionu Łódzkiego

- ← Odsłonięcie pamiątkowej tablicy na ścianie kościoła Podwyższenia Świętego Krzyża, 28 grudnia 1980 r. Po wprowadzeniu stanu wojennego w tym miejscu odbywały się niezależne obchody najważniejszych świąt narodowych.
📷 Marek Widerkiewicz

- ↓ Plakat Konfederacji Polski Niepodległej informujący o uroczystościach z okazji 63. rocznicy odzyskania niepodległości, 11 listopada 1981 r.
📷 ZOD

- ↑ 17 września 1981 r., w rocznicę agresji sowieckiej na Polskę, delegacja „Solidarności” z zakładów „Polmerino” złożyła kwiaty na Grobie Nieznanego Żołnierza.
📷 ZOD

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ

Oddział w Łodzi

↓ Grób Nieznanego Żołnierza, wygląd współczesny.
📷 Paulina Szymaniak-Kowalska, IPN

Po upadku systemu komunistycznego w Polsce w 1989 r. pamięć o bohaterach walki o wolną i niepodległą Ojczyznę przestała podlegać cenzurze. Bez obaw można było mówić o ofiarach Zbrodni Katyńskiej i powojennego reżimu komunistycznego: żołnierzach podziemia niepodległościowego, protestujących robotnikach, działaczach opozycji demokratycznej i „Solidarności”, zamordowanych przez „nieznanych sprawców” kapłanach. Rocznicom uchwalenia Konstytucji 3 maja, „cudu nad Wisłą” i odzyskania niepodległości przywrócono rangę świąt państwowych oraz patriotyczno-religijny charakter. W nawiązaniu do tradycji II RP uroczystym obchodom towarzyszą deflady wojska, służb mundurowych, organizacji kombatanckich i harcerzy. Plac katedralny i sama świątynia na nowo stały się centrum obchodów najważniejszych narodowych świąt, a Grób Nieznanego Żołnierza pomnikiem, przy którym zbiegają się drogi upamiętniania wszystkich walczących o wolność i niepodległość. Szczególne miejsce w tym panteonie niezmiennie zajmują tysiące bezimiennie poległych żołnierzy.

W pobliżu dawnej siedziby Gestapo, a po wojnie Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego przy al. Karola Anstadta odsłonięto w 2009 r. Pomnik Ofiar Komunizmu. Stał się on miejscem obchodów m.in. Narodowego Dnia Pamięci „Żołnierzy Wyklętych” (1 marca) i rocznic agresji Związku Sowieckiego na Polskę w 1939 r. (17 września).

Paweł Kowalski, IPN

W 1993 r. obok kościoła Podwyższenia Świętego Krzyża zbudowano pomnik „pamięci ofiar stanu wojennego i walki o godność człowieka”. Odbývają się tu uroczyste obchody Dnia Solidarności i Wolności (31 sierpnia, rocznica porozumień sierpniowych) oraz Dnia Pamięci Ofiar Stanu Wojennego (13 grudnia).

Paweł Kowalski, IPN

Przy pomniku na pl. Ofiar Zbrodni Katyńskiej w pobliżu kościoła Matki Boskiej Zwycięskiej w Łodzi, odsłonięty w 1990 r., mają miejsce uroczystości związane z Dniem Pamięci Ofiar Zbrodni Katyńskiej (13 kwietnia), Świętem Wojska Polskiego (15 sierpnia) i rocznicą agresji Związku Sowieckiego na Polskę w 1939 r. (17 września).

Paweł Kowalski, IPN